

Horváth Judit (1947) klasszika-filológus, az ELTE Görög Tanszékének docense. Kutatási területe az ógörög irodalom- és filozófiatörténet.

Józsué és a görögök

Horváth Judit

Miután Józsué elfoglalja Jerikót, így olvassuk az ószövetségi Józsué könyvének 7. fejezetében, újabb hódításra készül, ezúttal Ai városa ellen. Kémei azt jelentik, hogy kicsiny városról van szó, bevételéhez maroknyi csapat is elég lesz. A vállalkozás azonban kudarcra végződik, Ai lakói szégyenszemre megfutamítják őket. A nép restelkedik, Józsué pedig meggyászolja a kudarcot, és Istent kérdezi, miért történt ez így. A válasz: Izrael fiai vétkeztek, a hadjárat során valami olyasmit is zsákmányoltak maguknak, ami pedig egyedül Őt, Istent illeti meg. Tisztátalanok lettek, úgy-hogy most meg kell tisztulniuk, ki kell vetniük maguk közül azt, aki a vétket elkövette. Józsué, a zsidó nép vezetője tehát az előtt a feladat előtt áll, hogy megtalálja népe körében a bűnöst, aki miatt az egész közösség szenved. Ismerős helyzet? Igen, ismerős. Ha például görög szemmel olvassuk a történetet, könnyen eszünkbe juthat Szophoklész *Oidipusz királyának* bevezető jelenete: a várost ismeretlen vész pusztítja, és Apollón a delphoi jósda útján azt üzeni Oidipusznak, hogy gyilkos rejtőzik a városban. A dögvéztől akkor fognak megszabadulni, ha sikerül a gyilkostól megszabadulniuk. Most megvizsgáljuk, miként hajtotta végre Józsué a kiszabott feladatot, de egyelőre még nem Oidipusz drámáját fogjuk fölidézni, hanem egy másik, első látásra távolinak tűnő görög „eseményre” hívjuk föl a figyelmet.

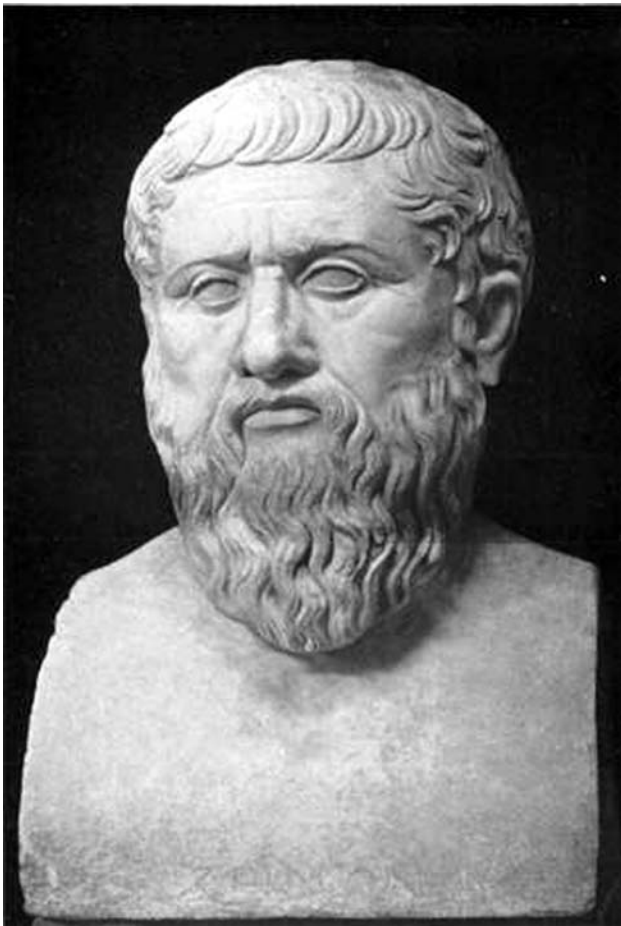
Józsuének a parancsal együtt a végrehajtás módját is elmondta Isten, és ő eszerint jár el: *Felkele azért Józsué és jó reggel előállítá Izraelt az ő nemzetségei szerint, és bűnösnek jelenteték a Jüda nemzetsége. Ekkor előállítá a Jüda családjaikat, és bűnösnek jelenteték a Zéra családja; azután előállítá a Zéra családját férfianként, és bűnösnek jelenteték a Zabdi háza. És előállítá az ő házát férfianként, és bűnösnek találtaték.¹ Ákán, Kárminak fia, aki Zabdi fia, aki a Jüda nemzetségéből való Zérának fia.² Ákán ekkor bevallja tettét (ő az, aki Ai város feldúlásakor elhozott magával egy jó babiloni köntöst, kétszáz siklus ezüstöt és egy arany vesszőt,³ amiket ezek szerint nem lett volna szabad elhoznia), és – isteni utasításra – szörnyűséges halállal bünteti meg Izrael népe.*

A *szofista* című Platón-dialógusban a beszélgetés résztvevői a ‘szofista’ meghatározását keresik. Ehhez a beszélgetést vezető eleai vendég (így emlegetik őt a többiek) a Platón több más művében is szereplő,⁴ nemek és fajok szerinti logikai felosztás módszeréhez folyamodik. Megkeresi azt a legközelebbi általános fogalmat, amelybe a keresett fogalom is tartozik (*genus proximum*), majd ennek részekre osztásával kijelöli a megfelelő szűkebb fogalmat, és a felosztást addig ismétli, amíg végül eljut a ‘szofista’ meghatározásához. Józsuének összesen négy lépésre volt szüksége, hogy megtalálja a bűnös Ákánt, az eleai vendég ennél sokkal több lépésben jut el a ‘szofista’ definíciójához, de vegyük észre: a két módszer nagyon hasonlít egymáshoz.⁵ Józsué egy köznapi szituációba ágyazott *vallási rítust* hajt végre, amelyet a vallástörténet istenítéletnek⁶ nevez: Istennek Józsuéhoz intézett szavaiból⁷ már tudjuk, hogy a rítus során mindig Ő maga, Isten fogja kijelölni a bűnös cso-

portot (Károli fordításában: *amelyet bűnösnek jelent az Úr*, illetve később szenvedő igealakban: *bűnösnek jelenteték* – arról, hogy ez hogyan történt, nem szól az elbeszélés). Az eleai vendég eljárása filozófiai beszélgetésbe, tehát hangsúlyozottan nem köznapi helyzetbe ágyazott *logikai módszer*. Egy rituális esemény és egy logikai módszer vajon hogyan tud ennyire hasonlítani? Megtaláljuk-e azt a közös kérdést, amelyre istenítélettel is és logikai művelettel is lehet válaszolni? Igen, megtaláljuk: Józsue és az eleai vendég egyaránt az egy és a sok kérdésével, ennek a kérdésnek egyik lehetséges formájával találja magát szemben. Józsue-nak a nép sokaságában kell az egyetlen bűnöst megtalálnia, az eleai vendégnek a fogalmak sokaságában a keresett egyetlen fogalmat. Mind a kettőjüknek a sokból kiindulva kell megtalálniuk az egyet, pontosabban egy nagyobb egységen (a nép, illetve a tágabb fogalom) belül a kisebbet. Ehhez mind a ketten azt a módszert választják, hogy a nagyobb egységet részekre osztják, vagyis megkeresik azt a nézőpontot, ahonnan az a bizonyos egység összetettnek, soknak mutatkozik, és ebben a sokban, ebben az immár áttekinthető, bejárható térben keresik meg az egyet, amely ezúttal a sok egyik része. Ez a tér Józsue számára a nép, a tagoláshoz ő a törzsi társadalom természetes szerkezetét használja föl, a kiválasztás pedig Isten dolga. Az eleai vendég számára ugyanez a tér fogalmakból áll, a tagoláshoz ő egy bizonyos

logikai módszert választ, és a kiválasztás itt az igazságot a logika szigorával kutató értelem dolga. Mit kezdünk a két hasonló jelenettel? Vajon csupán a véletlen műve-e, hogy hasonlítanak?

Amikor az ókori zsidóság és az ókori görögség valamikor a Kr. e. 2. évezred első felében megjelent a Földközi-tenger keleti medencéjének partvidékén, mindkettő egy olyan közegben kezdte meg életét, amelyről az azóta eltelt csaknem négyezer év távolságában természetesen sokkal több mindent nem tudunk, mint amennyit tudunk, de néhány tény azért biztosan állítható róla. Biztosan állítható például, hogy azok a népek, amelyek régtől vagy még régebbtől fogva már ott laktak, tehát az ókori Kelet népei (egyiptomiak, akkádok, sumérok, hettiták, föníciaiak, ugaritaiak stb.) a civilizáció igen magas fokán éltek, másrészt az életük legkülönbözőbb területein (kereskedelem, politika, művészet) rendkívül intenzív kapcsolatban álltak egymással. Ebben a közegben alakította ki tehát a zsidóság a maga teljesen saját, de a környezetéhez mégiscsak ezernyi szállal kötődő világát, és bár földrajzilag kissé távolabb, de szintén ebben a közegben kezdte meg életét a görögség. A mi görögség-képünk alapján ez a megállapítás hihetetlennek tűnhet. De érdemes figyelembe venni, hogy a görög történelem első korszaka, az ún. mükénéi kor, tehát az az időszak, amikor a görögség maga is az ókori keleti népek fönt vázolt közegében élt, és ugyanazt a levegőt, ugyanazt a kultúrát szívta magába, tehát a mükénéi korszak valamikor a Kr. e. 12. században véget ért. Amikor a 8. században újratezdődik⁸ a görögség története, az ekkor formálódó poliszkultúra már sokkal kisebb mértékben kapcsolódik az ókori Kelethez, ugyanakkor éppen most születik meg az immár számunkra is ismerős görög világ. De fontos tudni, hogy bár a görög nép újratezdte a történelmét, mégiscsak ugyanaz a nép maradt, és például a homéroszi költemények tanúsága alapján hűségesen ápolta a mükénéi kor emlékét. A folytonosság tehát valamilyen fokig megmaradt, és ez egyben azt is jelenti, hogy a mükénéi görög világ keleti elemei is tovább élhettek az újjászületett görögségben. Mindenesetre a klasszikus ókortudomány az utóbbi fél évszázadban, részben fontos leletek feltárása nyomán, részben egyéb okokból egyre többet tud és akar tudni az ókori görögségnek a keleti kultúrákkal való kapcsolatairól, és így egyre több párhuzamos jelenségre derül fény a görög irodalom és például az Ószövetség között. A párhuzamok értelmezéséhez figyelembe kell vennünk, hogy mind a két esetben legalábbis eredetileg szóbeli költészetről, szóbeli művekről van szó, olyan történetekről, képekről, költői formákról, amelyek ki tudja, mióta éltek és alakultak költőnemzedékről költőnemzedékre, amíg bekerülve az immár végleges formát nyert alkotásokba, maguk is végleges formát kaptak. Egy-egy hasonlóságra tehát akkor is érdemes felfigyelni, ha az részleges, vagy ha időben viszonylag távoli művekről van szó. Álljon itt erre egyetlen példa: Mózes 2. könyvében az amalekitákkal vívott csatában Mózes hol felemelte a kezében lévő „Isten pálcáját”, és akkor

Platón hellénisztikus kori büsztjének római márványmásolata (Róma, Vatikáni Múzeum)

MÓZES „ISTEN PÁLCÁJÁVAL”

Eljöve pedig Amálek és hadakozék Izráel ellen Refidimben. És monda Mózes Józsueának: Válaszsz nekünk férfiakat és menj el, ütközzél meg Amálekkel. Holnap én a halom tetejére állok és az Isten pálcája kezemben lesz. És úgy cselekedék Józsue a mint mondotta vala néki Mózes, megütközék Amálekkel: Mózes, Áron és Húr pedig felmenének a halom tetejére. És lón, mikor Mózes felemelé kezét, Izráel győz vala; mikor pedig leereszté kezét, Amálek győz vala. Mikor azért Mózes kezei elnehezédének, követ hozának és alája tevék, hogy arra üljön; Áron pedig és Húr tartják vala az ő kezeit, egy felől az egyik, más felől a másik, és felemelve maradának kezei a nap lementéig. Józsue pedig leveré Amáleket és az ő népét fegyver élivel.

2Mózes (Kiv) 17,8–13.

APOLLÓN A PAJZSAL

Csakhogy a trósz támadt sűrűen, vezetett deli Hektór nagy léptekkel, előtte pedig maga Phoibosz Apollón, vállá köré felhőt köritett, forgatta az aigiszt, rettenetést, bojtost, gyönyörűt, mit adott a kovácsa Héphaisztosz Zeusznak, hogy hordja s ijessze az embert: ezt tartotta kezén, vele vitte csatába a népet.

[...]

Míg Phoibosz nyugton tartotta kezében az aigiszt, mindkét fél lövedéke talált, és hulltak a népek; ám hogy a gyorscsikájú danaosz hadirendre meredve már megrázta, nagyot rikkantva, a lelküket ekkor megbűvölte a keblükben, hadakozni feledtek. Mintha ökörcsordát, vagy nagy nyáját a juhoknak két fenevad szétűzi, sötétben, az éji fejjeskor, hirtelenül terem ott, mert nincs jeladó a közelben: ily gyáván menekültek amott az akhájok: Apollón őket ijesztve, a trószt s Hektórt diadalra vezette.

Homérosz, *Ilias*, 15. 306–311, 318–327.

Devecseri Gábor fordítása

DÖGVÉSZ AZ AKHÁJOK TÁBORÁBAN

„Hallgass meg, te Ezüstíjú, aki Khrúsza fölött állsz s isteni Killa fölött, Tenedoszban erősen uralkodsz, Szmintheusz: hogyha neked kedves szentélyt betetőztem bármikor is, ha kövér combját égettem ökörnök vagy kecskének, e vágyam vidd most teljesevésbe: könnyeimért az akhájokon állj bosszút nyilaiddal!”

Így szólt ő könyörögve; meg is hallgatta Apollón: jött az Olümposz csúcsairól, haragudva szívében, íját s kéffödélű tegezét hordozva a vállán:

a zsidó nép került fölénybe, hol leengedte, és akkor az amalekiták.⁹ Az *Ilias* 15. énekében dül a harc a görögök és a trójaiak között. Apollón odasiet, pajzzsal a kezében. Amikor nem mozgatja a pajzsot, akkor mind a két fél derekasan harcol, amikor megrázza, akkor fölénybe kerülnek a trójaiak.¹⁰

Vizsgáljuk meg ezzel a szemmel az istenítélet és a logikai felosztás viszonyát. Az istenítélet abban a formában, ahogyan ez a Józsue könyvében és az Ószövetség egy-két további helyén megjelenik, a görögöknél ismeretlen volt, és az is valószínűtlen, hogy a két jelenet valamelyikének közvetlenül szerepe lehetett volna a másik megfogalmazásában. Ugyanakkor a törzsi társadalom szerkezete, amelyre az istenítéletnek ez a formája épül, természetesen a görögöknél is megvolt. Az eleai vendég, illetve az, aki a görög filozófia történetében először alkalmazta a logikai felosztás módszerét, a görög törzsi társadalom szerkezetét tartotta szem előtt. Az eleai vendég tudatában is van ennek: amikor megtalálja a szofista definícióját, így foglalja össze: *az ellentmondás művésze, a látszatutánzás színlelő fajtájából, aki nem az isteni, hanem az emberi képmásalkotás látszatra dolgozó neméből a szavakkal való szemfényvesztés osztályrészét sajátította ki magának.*¹¹ Józsue könyvének írója is így mutatta be az olvasónak Ákánt: *Karminak fia, aki Zabdi fia, aki a Juda nemzetéből való Zérának fia.* Az eleai vendég egy Homérosz-idézetrel¹² zárja a bemutatást: *aki e nemzetéből és vérből valónak mondja a szofistát, az teljesen igazat fog mondani. De a logikai eljárás nem csak a felosztás elvében emlékeztet Józsue eljárására. Az „ártalmatlan” – hiszen „csak” fogalmakkal dolgozó – logikai módszer leírásában csaknem az elején felbukkannak, majd mind sűrűsödnek az olyan szavak, kifejezések, amelyek, miközben a szofista fogalmára vonatkoznak, a szofista üldözéséről, meneküléséről beszélnek: mintha itt is egy embert keresnének, életre-halálra!*¹³

A két jelenet tehát abban hasonlít egymásra, hogy mind a kettő a törzsi társadalom tagolódására épül. Ez persze önmagában még nem árulkodik a görögség keleti kapcsolatairól, hiszen a törzsi társadalom bárhol a világon hasonló lehetett. A szorosabb kapcsolatot az jelenti, hogy két ennyire különböző jellegű feladatban Józsue is és az eleai vendég is ugyanazt a kérdést, az egy és a sok kérdését látja meg, és a megoldáshoz mind a ketten a törzsi társadalom szerkezetét hívják segítségül. Hogy ennyire különböző helyzetekben miért folyamodtak ennyira hasonló módszerhez, hogy tehát mi a *történeti oka* a két jelenet hasonlóságának, arról annál többet nemigen lehet mondani, mint amit elmondtunk: történetének egy korábbi szakaszában a görögség az ókori Kelet közegében élt. Bizonyos értelemben Józsue és az eleai vendég ugyanabban a világban mozog. A két jelenet hasonlósága akár a véletlen műve is lehet, de *lehetséges*, hogy nem a véletlené.

Míg a két jelenet összefüggésének a története a múlt sötétjébe vész, maga a két jelenet itt áll előttünk, elolvashatjuk újra és újra, összehasonlíthatjuk őket és észrevehetjük, hogy nemcsak hasonlítanak, hanem érdemes is összehasonlítani őket, mert a hasonlóságon belül éppen azok a különbségek rajzolódnak ki, amelyek a zsidóság, illetve a görögség szellemiségének döntő pontjait érintik. A párhuzamos olvasás megmutatta, hogy az „egy és a sok” kérdése nem csupán a görög filozófiában fogalmazódott meg. Ezt most egészítsük ki azzal, hogy viszont nyilvánvalóan ott vált először filozófiai kérdéssé. Az összehasonlítás azt is segített észrevenni, hogy a bűnös kiválasztása az istenítéletben Isten dolga, a logikai eljárásban az igazságot kutató emberi értelemé. Az egyik az ószövetségi zsidóság, a másik az ókori görögség válasza ugyanarra a kérdésre.

Nem mintha a görög istenek nem segítettek volna hőseiknek a bűnös megtalálásában: Amikor az *Ilias* 1. énekében dögvész pusztít a görög táborban, Akhilleusz jóshoz fordul, hogy megtudja, mi a dögvész oka, más szóval, miért haragszik a görögökre Apollón. A jós meg is mondja: Agamemnón

miatt.¹⁴ Istenítélet helyett itt a jós közvetíti az isteni akaratot a görögök számára. Hogy is volt ez? Mi volt Agamemnón vétke? Egy portyázás során ejtett zsákmányból kiválasztotta magának Apollón papjának a lányát, és amikor a pap eljött, hogy visszakérje a lányt, ő durván elkergette.¹⁵ Ha nem is az istenségtől, de az istenség papjától vette el, akit nem lett volna szabad elvennie. Ákán az életével fizet a vétkéért, Agamemnón csupán a lányt kell, hogy visszaadja a papnak, és áldozatokkal kell, hogy kiengesztelje Apollónt. Csakhogy a történetnek itt nincs vége: a görög hős nem tud belenyugodni abba, hogy veszteség érte, kárptólásul tehát elveszi magának Akhilleusz rabnőjét. Akhilleusz azonban nem istenség, őt nem lehet kiengesztelni – ebből az engesztelhetetlen haragból születik az európai irodalom első alkotása, az *Ilias*. Az istenség kiengesztelése olyan emberi indulatot lobbant fel, amely azután sok hősnek erős lelkét Hádészra vetette.¹⁶

Bűnös rejtezik, mint már említettük, a szophoklészi Oidipusz-dráma színhelyén, Thébaiban is. Dögvész pusztít a városban, és Oidipusz a delphoi jósdát kérdezi meg, mi a teendő. A válasz: gyilkos van a városban, az előző király, Laiosz gyilkosa. Őt kell megtalálni, tőle kell megszabadulni.¹⁷ Az istenség, ezúttal a jósdá közvetítésével, „csak” ennyit „segít”, de Teiresziasz, a Thébaiban tartózkodó jós Oidipusz hosszas faggatózására végül a gyilkost is megnevezi, aki nem más, mint Oidipusz!¹⁸ Itt is az istenség adja meg a választ, istenítélet helyett ezúttal is a jósdá, illetve a jós közvetítésével. Csakhogy Teiresziasz Oidipuszhoz szóló iszonyú szavai: „te vagy a gyilkos!”, nem a befejezést, hanem a kezdetet jelentik: Oidipuszra Teiresziasz szavainak elhangzása után kemény munka vár: először minden erejét latba vetve el „kell” hártania magától a gyilkosság vádját, másokat „kell” megrágalmaznia, majd ahogy a gyanú árnyéka egyre fenyegetőbbben vetül rá, lassanként erőt kell vennie magán, hogy végül is szembenézzen önmagával, és ott belül találja meg – nemcsak tulajdon apja gyilkosát, hanem tulajdon anyja férjét is. Oidipusznak Apollón – közvetítő útján – segített abban, hogy megtalálja a sok között az egyet, népe körében a gyilkost, de az igazi önmagát már egyedül, a saját lelkierejével kell megtalálnia. Szophoklész drámájában a gyilkost kétszer találják meg: először, amikor Teiresziasz a szemébe mondja Oidipusznak, hogy ő ölte meg Laioszt, másodszer, amikor Oidipusz végigjárja a lelkében azt a kanyargós utat, amely az igazság meghallásától az igazság elfogadásáig vezet. És akkor már jöhet a büntetés. Ahogyan a trójai dögvészből, mint láttuk, eposz születik, a thébai dögvészből dráma bontakozik ki. Hasonló történetek az egyik helyen egy ószövegségi könyv, a másik helyen költői alkotások anyagául szolgálnak.

Kritikus helyzetben tehát a görög istenek is szoktak segíteni, például jó-sok útján tudatják, hogy bűnös rejtőzik a közösségben, és a baj elhárításához tőle kell megszabadulni. Csapások, az istenség megsértése, isteni segítség – a három jelenet elemzése során minden lépésben újabb és újabb közös pontok tárultak fel. Igen, mert a Józsue, Agamemnónt és Oidipuszt körülvevő világot ugyanabból az „anyagból” gyúrták. A rokonságon belül azonban ezúttal is ugyanolyan sokatmondó az összehasonlítás nyomán feltáruló különbség: Józsue-nak Isten egyszerűen kijelöli a bűnöst, a népnek már „csak” végre kell hajtania a büntetést, a két görög történetben a hasonló szituációból megoldhatatlan emberi drámák bontakoznak ki – anélkül, hogy akár Agamemnónnak, akár Oidipusznak azonnal halállal kellene bünhődnie. Megoldhatatlan emberi drámák bontakoznak ki, és költői műfajok születnek.

Hasonlóságot fedeztünk fel Józsue könyvének egy jelenete, illetve egy görög filozófiai módszer között. A két jelenet párhuzamba állítása olyan kérdéseket vetett fel, amelyek megválaszolása során a két kultúra közötti lényeges különbségek is megfogalmazódtak. A másik két görög párhuzam rövid elemzése is ugyanezt mutatta: Józsue, illetve Agamemnón és Oidipusz világa

és a haragvó vállá fölött csörrentek a vesszők minden mozdulatára: közelgett, mint a sötét éj. Majd a hajóktól messze leült, s röpitette a vesszőt: rettenetes pengés hangzott, bongott az ezüst íj. Kezdetben csak az öszvérekre s a fürge kutyákra lötte hegyes nyilait, de utána magára a népre: szüntelen és sűrűn tetemek máglyái lobogtak.

Hosszu kilenc napon át dült ott isten lövedéke; végre tizednap a népet Akhilleusz egybehívatta, mert szívére helyezte e tervet a hókaru Héra, szánva a szüntelenül hulló danaosz daliákat. Majd mikor egybesereglett s együtt volt valamennyi, szólt, fölemelkedvén köztük, gyorslábu Akhilleusz: „Azt hiszem, Átreidész, célunktól újra elestünk s így mehetünk haza már, ha ugyan kikerüljük a vesztünk; mert az akháj együtt veri most le a harc meg a dögvész. Hát csak kérjünk meg valamely jóst vagy papot, álmok fejtőjét is akár, mert hisz Zeuszól van az álom: mondja meg az, hogy mért ily bosszús Phoibosz Apollón; tán nem teljesített fogadalmak vagy hekatombák bántják; s tán a juhok, kiszemelt kecskék neki-szálló füstjét kapva, kívánja a dögvészt innen elűzni.”

Így szólt és le is ült; mire köztük szólni fölkel Kalkhász Thesztoridész, madarak legjobbszavu jósa, ő, aki tudta, mi van, mi jön el, mi esett meg a multban, és ki hajón az akháj sereget Trójába vezette jóstudományával, mit adott neki Phoibosz Apollón. [...]

„Nem fogadalmak bántják őt és nem hekatombák: papja miatt haragos, kit semmibevert Agamemnón, mert a leányt ki nem adta s a díját el se fogadta. Látnod, ezért ad a Messzelövő kint, s ad ezután is: s addig a csúf dögvészt seregünkötől messze nem űzi, míg szerető apjának a szépszemű lányt ki nem adjuk ingyen, díjtalanul, s Khrúszebe a szent hekatombát nem hajjuk: s akkor tán megbékítjük esengve.”

Homérosz, *Ilias*, 1. 36–72, 93–100.

Devecseri Gábor fordítása

A THÉBAI DÖGVÉSZ

PAP

Igen, hazám uralkodója, Oedipus, itt látsz bennünket, minden korból, itt ülünk oltáraidnál: olyan is ki zsenge még nagy útra, vagy kit öreg évek súlya nyom; én Zeus papja, és ezek mind, ifjaink virága; és a többi nép is lombosan ül a tereken, Pallas kettős temploma előtt, s Isménos jósló hamvai körül. A város, amint magad is látnod, nagyon megingott és nem tudja fölemelni már fejét a véres zavarok poklaiból,

pusztulva földje gyümölcsös bimbóiban,
pusztulva a legelő gulyákban s a nők
meddő születeiben; rajt ütött gyülölt
lázal a gyújtó isten, a vad döghalál,
és Kadmos háza megürül, s a fekete
Hádés sirással, jajgatással gazdagul.

* * *

OEDIPIUS

[...]

S mit jól keresve, leltem, az egyetlen írt
nem mulasztván, Menoikeus fiát, Kreont,
Phoebus pythói jóshelyére küldtem el,
sógoromat, megtudakolni, mit tegyünk?
milyen szót mondjunk? hogy megmentsek városunk.

* * *

KREON

Uram, e föld régi vezére Láios
volt, mielőtt eljöttél kormányára te.

OEDIPIUS

Tudom, hallottam... Látni sohse láttam őt.

KREON

Nyilván hát ennek haláláról a parancs:
gyilkosait hogy bosszuló kéz érje el.

OEDIPIUS

De hát hol vannak? Hol lehet föllelni ma

A régi bűnnek elmosódott nyomait?

KREON

Úgy mondta, itt, miköztünk. Ki mit jól keres,
rájön – de elszalasztja, mire gondja nincs.

Szophoklész, *Oedipus király*, 14–30., 68–72.,
103–111.

Babits Mihály fordítása

elég közel áll egymáshoz ahhoz, hogy *össze lehessen őket hasonlítani*, a két világ között értelme van a hasonlóságoknak és értelme van a különbségeknek. Vállalva a leegyszerűsített megfogalmazás kockázatát azt mondhatjuk, hogy a hasonlóságok az egykori közös közegre figyelmeztetnek, a különbségek pedig arról vallanak, hogy azzal, ami egykor közös volt, mit kezdett a keleti kultúráktól immár önállósodott görögség, és mit kezdett vele a saját önálló világát az ókori Keleten belül kialakító zsidóság. Mindenesetre amikor néhány száz év múlva a hellénisztikus Alexandriában zsidóság és görögség egymás közvetlen közelségében él, és a Kr. e. 3. században szükségessé is válik az Ószövetség görög nyelvre fordítása, a megszülető mű, a *Septuaginta* két olyan nép találkozásának a gyümölcse, akik már azelőtt sem voltak ismeretlenek egymásnak, hiszen valamilyen értelemben ugyanott „nevelkedtek”, és később is kapcsolatban maradtak – de azért erre a találkozóra mindkét fél igazi meglepetéseket is tartogatott a másik számára.

JEGYZETEK

- 1 A héber szövegben itt ugyanaz a szó szerepel, mint eddig.
- 2 Józsué 7, 16–18.
- 3 Józsué 7, 21.
- 4 *Phaidrosz* 265d skk.; *Államférfi* 262b, 285a skk. Vö. továbbá *Philébosz* 16c skk.
- 5 A hasonlóságot az sem gyengíti, hogy míg Józsué felosztása mindig több részt eredményez, az eleai vendég mindig csak kétfelé osztja a fogalmakat. Platón a *Philébosz* fentebb idézett helyén (lásd a 4. jegyzetet) azt mondja, hogy a dialektikus felosztás során mindannyiszor annyi részre kell osztani, ahány részre az illető létező tagolódik: kettőre, háromra vagy többre.
- 6 Még két többé-kevésbé hasonló jelenet szerepel az Ószövetségben: 1Sámuel 10, 20–21., 1Sámuel 14, 40–42.
- 7 Józsué 7, 8–15.
- 8 Az „újrakezdés” legékesebb bizonyítéka, hogy a műkénéi civilizáció összeomlásával együtt a görögök az addig használt írásukat is elfelejtették, és a 8. században új írásmódot tanultak meg – egy ugyancsak ókori keleti néptől, a főníciaiaktól.
- 9 2Mózes 17, 9–11.
- 10 *Iliasz* 15. 318–322.
- 11 268d (Kövendi Dénes fordítása).
- 12 *Iliasz* 6. 211.
- 13 Álljon itt egyetlen hosszabb példa: *Ha a szofista először helytáll velünk szemben, meg kell ragadnunk az ész parancsa értelmében, aki a mi királyunk, és neki kell felmutatnunk és átadnunk zsákmányunkat. Ha azonban az utánczóművészet részei mentén valahová elbúvik, nyomon kell követni és mindig tovább kell osztani azt a részt, amely őt befogadja*, amíg csak el nem fogjuk. (235b–c, Kövendi Dénes fordítása).
- 14 62 skk.
- 15 26 skk.
- 16 *Iliasz* 1. 3. (Devecseri Gábor fordítása)
- 17 95 skk.
- 18 362. sor.